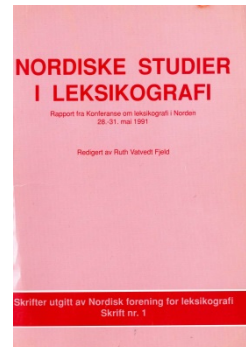

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Norsk Ordbok- i 1950 eit nybrottsverk, i 1991 ein anakronisme?
Forfatter: Arnbjørg Hageberg
Kilde: Nordiske Studier i Leksikografi 1, 1992, s. 235-243
Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, 28.-31. mai 1991
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for bruk af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Arnbjørg Hageberg

Norsk Ordbok - i 1950 eit nybrottsverk, i 1991 ein anakronisme?

Planane for *Norsk Ordbok* går attende til slutten av 20-åra. Fyrste heftet kom i 1950, band I i 1966 og band II i 1978. Ordboka skulle bokføra målvoksteren, og verket syner samspelet mellom målføre og nynorsk skriftspråk, - at dialektord blir "lyfte opp" og brukte i alle litteraturslag. Kombinasjonen dialektordbok/litterær ordbok var noko nytt i Norden. Den lange redigeringstida for 12-bandsverket skaper vanskar: Endringar i ordforråd og språkbruk krev språklege omvurderingar. Redaksjonen må ta utfordringane i elektronalderen og nyttiggjera seg teknologien. Kan det bli eit *både-og*, -både bok og base?

Eit nynorsk ordboksverk

I 1930 løyvde Stortinget det fyrste tilskotet til eit større ordboksverk som skulle ta opp i seg tilfanget i dei eldre ordbøkene over norsk mål, fylla ut med nyare tilfang og dermed syna den historiske framvoksteren av nynorsken. I Sverige og Danmark hadde utarbeiding og prenting av store nasjonale ordboksverk alt kome langt, i Noreg var likeins arbeidet med *Norsk Riksmålsordbok* i godt gjenge. Tida var komen for innsamling til eit nynorsk ordarkiv og utarbeiding av eit stort, vitenskapleg ordboksverk. I tillegg til ekserpert ordtilfang frå alle slag trykte kjelder skreiv hundretals språkinteresserte, ulønte medarbeidarar rundt i bygd og by opp ord og uttrykk frå eige målføre.

I 1950 kom fyrste heftet av ordboksverket. Det vart heitande *Norsk Ordbok* med undertittelen *Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. Ordboka var ei samanstypping av munnleg og skriftleg ordtilfang, eit slag kombinasjon av dialektordbok og litterær ordbok. Dette heilt spesielle oppsettet for ei nasjonalordbok var eit nybrottsverk - i det minste i Norden. I planleggingsfase II (1945-1950) var det ein del skepsis til dette uvanlege dobbeltføremålet med ordboksverket, særleg framlagd av den svenske språkforskaren Hjalmar Lindroth¹. Store kombinerte ordboksverk med tilfang både frå målføra og frå litterære kjelder var elles alt igangsette både i Sveits (*Schweizerisches Idiotikon* 1881-) og i Skottland (*Scottish National Dictionary* 1931-76), men begge stader med ein annan språkhistorisk bakgrunn enn den norske, og med eit oppsett temmeleg ulikt *Norsk Ordbok*.

Nynorsken er eit *ungt* skriftmål samanlikna med t.d. svensk og dansk. I førre hundreåret la Ivar Aasen fram sine storverk² og skapte ein ny skriftnormal tufta på norske bygdemål. Det nynorske skriftmålet har etter mange rettskrivingsendringar fått ein skriftnormal som samsvarar med talemålet i bygd og by.

Den skriftlege målvoksteren

Sigmund Skard var ein av hovudpersonane i den fyrste planleggingsfasen av ordboksverket. Han skreiv heftet *Norsk Ordbok. Historie - Plan - Arbeidsskipnad* (1932). Der nemner han særskilt at den skriftlege målvoksteren ikkje er bokført, og at den planlagde ordboka må syna korleis skriftmålet har tilmåta seg for å løysa alle slag ulike oppgåver. Ordboka må syna "dei finaste skifte og avskyggjingar" (Skard 1932:26), og kvart sitat i ordboka skal gje éi avskygging av ordtydinga. Saman vil sitata då gje eit bilete av korleis eit einskilt ord har vorte teke opp i skriftmålet, og har fått fine avbrigde etter innhald, stemning, stil og litteraturslag. Den ferdige ordartikkelen skal syna att heile denne voksteren i samandrag. Den nye ordboka skal gje eit samla utsyn over "*norsk kulturmaal i heilo*" (same stad).

Arbeidet med ordboka kom i gang, men som ventande var, syntet det seg snart at den opphavlege planen med 2-3 band ikkje heldt. Det nyinnsamla tilfanget var altfor omfattande til at det berre kunne føyast til ei beingrind av eldre ordbøker og ordsamlingar. - Etter krigen vart det så tilsett ein heilt ny redaksjon, som starta redigeringa på nytt frå grunnen av. Alf Hellevik var hovudmannen bak dei nye redaksjonsreglane for verket, som no vart planlagt til 4-5 band (Hellevik 1958:6).

Målføre og skriftspråk. Dokumentasjon

For eit så ungt skriftmål som nynorsken trongst det eit stort tilfang til rein dokumentasjon for å få fram rikdommen av ord og uttrykk og fylgja utviklinga og voksteren på ulike område. Og det var tale om ein dobbel dokumentasjon: - kvar i landet finst orda, og kvar i litteraturen? Det skulle dertil gjevast eit oversyn over former - både over målføreformer ulike stader i landet og over eldre og nyare skriftformer. Det var viktig å koma i gang med utgjevinga, men krava til dokumentasjon og dertil vissa om at mykje stoff framleis venta på å bli nedskrive, har gjort at vidare innsamling heile tida har gått parallelt med redigeringa.

Sigmund Skard la alt i det før nemnde skriftet *Norsk Ordbok* (Skard 1932:29-32) fram det tilfanget som den gongen fanst på ordet *age*. Det fylte 6 spalter, og det gjev eit godt bilete av kor mykje materiale redaktøren har i hendene når stoffet skal komprimerast og ordboksartikkelen utformast. Ordboksredaktøren i dag har til kvart ord gjennomsnittleg mange fleire setlar å ta stilling til. Redigeringa vert difor stendig meir tidkrevjande, men vonleg vert artiklane tilsvarande betre.

Også Hellevik har fleire gonger peika på at eitt av hovudføremåla med ordboksverket er å syna grunnlaget i talemålet og bruken i skriftmålet, særleg syna korleis dialektord og nylaga ord er tekne i bruk og "odla og dyrka" i skriftspråket, korleis dei "gjennom bibel og salmebok og verk av store diktarar er lyfte ut og opp or sitt opphavlege språklege miljø og har utvikla nye tydingsnyansar og fått ein ny stilklang". (Hellevik 1958:7.)

Måla var sette høgt. Var dei *for høge*? Var tilfanget - særleg dei fyrste redigeringsåra - breitt og representativt nok til å sikra fullgod dokumentasjon? Viser ordartiklane brytinga og samspillet mellom målføra og skriftmålet? Kan vi sjå at nynorske forfattarar hentar ord frå sitt eige heimemål og frimodig brukar dei i bøkene sine, og at ord som ikkje er kjende over heile landet, er stovereine i det nynorske skriftmålet i ulike stilslag på ein heilt annan måte enn tilsvarande ord t.d. i svensk eller dansk?³ Gjev samanstøypingsmodellen dette ordboksverket dei kvalitetane opphavsmennene drøymde om?

Omtale og kritikk

Offentleg framsett kritikk skulle seia litt om kor vidt redaksjonen har nådd måla som vart sette. - Utanom obligatoriske meldingar etter fyrste heftet (1950) og fyrste bandet (1966) av *Norsk Ordbok*⁴ har det vel berre kome to vektige kritiske innlegg. Det eine er frå Oddvar Nes (Nes 1988), som på fleire punkt stiller seg heller kritisk til normeringa av oppslagsorda i *Norsk Ordbok*. Nes går m.a. inn for ei meir etymologiserande linje når det gjeld normeringa av tidlegare ikkje-ordboksførte målføreord. Artikkelen til Nes og svaret frå underskrivne og ein medredaktør (Bø/Hageberg 1990) skulle klart visa at samanstøypingsmodellen byr på mange problem og få enkle løysingar. Redaksjonen har meint at brukarane lettast finn fram i ordboka når oppslagsorda ligg nær uttalen. Og for dei friviljuge medarbeidarane som har sendt inn ord frå sitt eige målføre, er det noko som heiter attkjenningsverdi. Ved talemålsnær normering skulle det dessutan vera større sjanse for at nynorskbrukarar også skriftleg tek i bruk målføreord som tidlegare har hatt for lita dokumentert utbreiing til at dei er tekne med i rettskrivingsordbøkene. For vi vil at *Norsk Ordbok* også skal vera eit tildriv til at gode målføreord vert brukte både i tale og skrift.

Det er elles særleg ein artikkel av Mattias Tveitane: "Språkbruk, ord og ordbøker" (Tveitane 1964) og svar frå Alf Hellevik (Hellevik 1964) som er av interesse. For Tveitane er det nett dette at *Norsk Ordbok* registrerer den litterære språkbruken - og dermed også måldyrkinga - som er det viktigaste. Han etterlyser ei meir utførleg tydingsdifferensiering (t.d. mellom ord som *eldhug*, *brennhug* og *annhug*) i nynorsk litterær ordbok. Dette er ei så nogrann differensiering at Hellevik avviser krava som umoglege - eller utopiske - innanfor dei tidsrammene redaktørane må retta seg etter. Den noverande redaksjonen må seia seg samd med Hellevik. Men samstundes er vi her inne på dei nær sagt daglege frustrasjonane omsynet til omfanget av *Norsk Ordbok* stiller oss overfor. Vi ville så gjerne nytta ut det rike tilfanget og gå endå mykje grundigare inn på ordhistoria. I denne samanhengen vil eg elles visa til redaktør i *Jysk Ordbog*, Viggo Sørensen, som har vore inne på det same i artikkelen "Det tager tid at afdække sammenhænge. Nogle betragtninger over redaktionstempo og kulturhistorisk forpligtelse"⁵.

Målføre og skriftspråk - samspel og bryting

Nokre døme vil visa korleis redaksjonen så langt og innanfor dei fastlagde rammene har løyst oppgåva å syna samspelet mellom målføra og skriftspråket:

Verbet *folna* er eit godt målføreord som er vidt kjent. *Norsk Riksmålsordbok* har éi linje om ordet, og det er merkt "dial.". *Norsk Ordbok* har godt og vel ei spalte om *folna* og deler opp i fleire tydingar: 'tapa seg, visna, missa fargen, døy bort, kverva'. Dessutan: 'bli maktstolen av redsle, gysa', - og endeleg: 'uvita, dåna'. Ordartikkelen syner med fyldig dokumentasjon at ordet har vid utbreiing i målføra, og det er flittig brukt av diktarar og forfattarar. Ordartikkelen har med skjønnlitterære sitat av 16 ulike forfattarar. Eg kan nemna Henrik Krohn, Vetle Vislie og Kristofer Janson av dei "gamle" landsmålsforfattarane, og av dei vi må kalla "yngre" har vi Olav Duun, Hartvig Kiran og Sigmund Skard. Dessutan finn vi *folna* i sitat frå *Bibelen* og *Nynorsk Salmebok*, og ordet er nytta i omsetjingar, såleis i Arne Garborgs gjendikting av *Odysevskvædet*. Her er nokre av sitata: *no folnar skogen kring vårt land* (*Nynorsk salmebok* 1929 nr. 634,1) / *folna i tidleg haust, dådlaus og rådlaus var Noregs konge vorten* (Vetle Vislie: *Inga frå Varteig* 1924, s. 126) / *Mina stod midt på golve og folna*

bort; det sat berre litt glo att i kinna (Olav Duun: *I ungdomen* 1922, s. 117) / *mange* (i tysk fangenskap) *vart bleike eller gråleitte, og det var som dei var nær ved å folna burt* (Olav Hoprekstad: *Frå lærarstriden* 1946, s. 122) / *kor du hev follna .. or! Sjukdom gjer ingen mann fager* (Rasmus Steinsvik: *Tolstoiboki* (omsetjing) 2. utg 1898, s. 102) / *eg skvatt so eg folna all igjenom og låg som ein klumsa* (Olav Aukrust: *Dikt i samling* 1954, s. 84) / *Enok kjende harmhugen sin folna* (Arne Garborg: *Skriftir i Samling* 1921-1922 bd. IV, s. 133) / *slik folnar det når ein vaknar, det ein drømte om* (Olav Duun: *Blind-Anders* 1924, s. 17) / *mørket folnar inn. Og soli stig ny* (Olav Sletto: *Dagning* 1920, s. 80).

Eit anna brukande døme kan vera verbet *fjasla* med likestilt hovudform *fjatla*. Verbet tyder 'pusla, fumla, vimsa, vikla', og artikkelen syner områda for former med *-tl* og *-sl*. Eit sitat av Halvor Sandsdalen, som er frå Seljord i Telemark, lyder: *ho for og fjasla og vaska i utrengsmål* (*Silketørklede* 1955, s. 16), medan Jens Tvedt frå Kvinnherad i Hordaland skriv: (ho) *fjatlad med spøtet* (d e strikkesøyet) (*Hamna-tjonet* 1889, s. 80). Frå Hardanger (også i Hordaland) finn vi sitatet *fjanka og fjatla og ikkje (få) .. arbeidet frå hendene* (Halldor O. Opedal: *Makter og Menneske* 1934, s. 44). Under *fjaslast* står eit Jens Tvedt-sitat til: *ho var so fegi at fingrarne fjatlast og ho kunde mest ikkje finna hekti* (*Haavard Britannius* 1908, s. 301). Trønderforfattaren Olav Berkaak skriv: *berre ut mot slutten fjaslas det* (d e Fadervåret) *for henne ein grann* (i boka - *og du skal lenge leve i landet* 1968, s. 236). Nedover i heile artikkelen ser vi korleis tydingane og målføreformene held seg til sine område.

Som ordboksredaktør må eg vedgå at det gjev meg ei glede kvar gong eg såleis registrerer at eit typisk målføreord er brukt av ein forfattar frå det området vi har ordet nedskrivt frå, ofte til og med i særmerkt form. Materialet vårt *held*, i alle fall eit godt stykke på veg.

Bibelmål og målføreord

Bibelmålet vårt har vore eit takksamt studieobjekt av mange grunnar. Ikkje minst alle dei ulike omsetjingane har gjeve materiale til språkgranskarar. Såleis er det skrivne ei doktoravhandling om nynorsk bibelmål (Bondevik 1986). I utgreiinga her vil det berre verta høve til litt småplukk for å illustrera kva spaltene i *Norsk Ordbok* kan fortelja oss om bruken av målføreord i *Bibelen*.

Ordet *dust* (merkt "dial." i NRO) finn vi i *Norsk Ordbok* i hefte 1, band II, trykt i 1974. Under IV *dust* tyding 1 'dumbe, støv' er det heile 10 sitat frå *Bibelen*, *Nynorsk Salmebok* og annan religiøs litteratur. Ordet ser ut til å vera fullt ut godteke i religiøst mål: *den som steinen fell på, skal han smuldra til dust* (Mattæus 21,44) / *kast deg i dusti for den nådige Gud* (P.M. Madland omsett O. Hallesby: *Dagleg fornying* 1933, s. 41) / *med song so spring me deg i mot og kysser dusti for din fot* (*Norsk songbok* 1927, 113,2) / *eg vil lata ætti di verta som dusti på jordi* (1. Mosebok 13,16). Bibelsitata er frå 1921-omsetjinga, og *Norsk Ordbok*-redaktøren har ikkje teke med at ordet *dust* vart *skifta ut* i den nye omsetjinga av *Det Nye Testamentet* som kom i 1961. Også *Det Nye Testamentet* 1975 og heile *Bibelen* 1978 har *støv* i staden for *dust*, - eller det er nytta omskrivingar.

Ordet *fysne* med tydingane 'lyst, drift, lengt, kjenslerus, oppgløding' finst ikkje i *Norsk Riksmålsordbok*, men det har vid utbreiing både i målføra og nynorsk litteratur. Vi finn det i ordbøkene til Aasen og Ross. Det er eit brukeleg ord og eit forvitneleg ord med ein heil "ordfamilie" kring seg: *fus* (adj), *fysa* (v), *fysemat*, *fysna* (v), *fysneleg*, *fysnestund* for å nemna nokre. *Norsk Ordbok* viser til samansetjingar som *hemnfysne*, *jordfysne*, *krigsfysne*, *veidefysne*

og ærefysne og har sitat der ordet er brukt - i *Bibelen*, i høgprosa og i poesi, i diktverk av Ivar Aasen, Per Sivle, Olav Aukrust og Tarjei Vesaas. I Paulus' brev til galatarane (5,24) les vi (*Bibelen* frå 1921): *dei som høyrer Kristus Jesus til, dei hev krossfest kjøtet med fysnorne og lysterne*. Ordartikkelen *fysne* syner eit nært samspel mellom målføre og skriftspråk på alle nivå. Men i dei nye bibelomsetjingane er dette "odla" ordet skifta ut. I *Det nye Testamentet* frå 1975 står det *lidenskap* i staden for *fysne*.

Vel det best kjende av alle kapitla i *Bibelen* er juleevangeliet. Norsk/dansk *nogen hyrder .. som var ute på marken og holdt nattevakt over sin hjord* (Lukas 2,8) har i eldre nynorske bibelomsetjingar tilsvarande *nokre hyrdingar .. som laag ute og vakta buskapen*. Men i dei nyaste omsetjingane ser vi at både bokmål og nynorsk har *sauene*, til avløysing for tidlegare *hjord* og *buskap*. Både dette skiftet og det at *dust* er blitt til *støv* og *fysne* til *lidenskap*, må vera gjort av pedagogiske omsyn. Moderne bibelomsetjarar har ikkje vilja ha med ord som ikkje høyrer til daglegtalet og av den grunn kan verka noko gammalmodige. Ordhistoria er dermed ikkje lenger berre filologisk/stilistisk. Ulike omsyn har kome inn, og biletet har vorte meir komplisert. Utviklinga har gått andre vegar enn den planleggjarane av *Norsk Ordbok* tenkte seg.

Tilvisingssystemet i *Norsk Ordbok* opnar for å visa til former i tidlegare og seinare bibel-omsetjingar. Dette tilvisingssystemet har vel redaktørane til no mest brukt for å vera trygg på at tolkinga av bibelsitata er rett, slik vi t.d. ser det under *fullnad: til dess at fullnaden av heidningarne er komen inn* (Romarbrevet 11,25 frå 1921-utgåva) har tilvising til 1961-utgåva: *til dess det er innkome så mange heidningar at talet er fullt*. Etter mitt syn bør *Norsk Ordbok* - nettopp for å syna målbruken og ordhistoria i si fulle breidd - visa målføreord som er "lyfte opp" og brukte i alle stilslag, men òg ta med at somme av desse orda no er tekne ut att or *Bibelen*. Å dokumentera også denne utviklinga vil vera å oppfylle påbodet frå Sigmund Skard om å gje eit samla utsyn "over norsk kulturmaal i heilo" (Skard 1932:26).

Møte med nytida og elektronalderen

Når eg har nytta ordet *anakronisme* i samband med *Norsk Ordbok* er det i høve til edb-teknologien og ropet på dataføring/databaseredigering og ordbøker i maskinell form. Her deler *Norsk Ordbok* lagnad med andre bandsterke, tradisjonelle, nasjonale ordboksverk.

Etter dei fyrste planane og prognosane skulle *Norsk Ordbok* vore ferdig for lengst. Men med berre to band og to hefte ferdigtrykte no i 1991 er vi svært langt frå målet (12-14 band), og vi kan ikkje lata vera å møte og ta stode til dei nye utfordringane.

Eigenleg burde eg ikkje teke opp dette emnet, eg er ingen ekspert på det eg skal greia ut om. For mange vil det som no fylgjer vera svært elementært. Eg får trøysta meg med at eg ikkje er åleine i flokken av ordboksfolk som framleis ser og høyrer med skrekkblanda fryd på det som vert lagt fram av resultat og vyar av kollegaer som har trengt lenger inn i edb-materien.

Med omsyn til *Norsk Ordbok* og det å gjera seg nytte av edb, så er det opplagt eit stort problem at trykking og utgjeving tok til for over 40 år sidan, og at vi enno har så langt fram. I dag ville vel ikkje ei stor historisk ordbok fått slike rammer og eit slikt redaksjonelt oppsett som det vi har i *Norsk Ordbok*. Det skulle vera nok å visa til Island, der dei i 80-åra valde heilt andre løysingar for sine ordboksverk, skreddarsydde for redigering i database. Føresetnadene for slik redigering er at ordtilfanget blir gjort tilgjengeleg på data. I våre ordsamlingar er berre ein forsvinnande liten del av ordsamlingane dataførte - 12.000 ekserpt

mot 3,2 millionar setlar i arkivskuffene. I 1990 kom planane om dataføring av arkiva ved samlingsinstitutta ved Det historisk-filosofiske fakultetet her i Oslo - det såkalla *dokumentasjonsprosjektet*. Eit reknestykke synte at det ville gå med 107 årsverk berre til samlingane i nynorskavdelinga, og då var ikkje korrektur og anna kontrollesing medrekna. No våren 1991 kjem det melding om at prosjektet for nynorskavdelinga sin del i fyrste omgang vil bli å prøva å få innskrive det grunnmanuskriptet som vart utarbeidd i 30-åra i den fyrste planleggingsfasen av *Norsk Ordbok*⁶. Det er nyttig å få det inn på data, men det vil ikkje gje noko revolusjonerande nytt grunnlag for redigeringa av *Norsk Ordbok*.

Det er elles ikkje slik at redaksjonen i *Norsk Ordbok* til no har oversett alt som heiter edb. Den fyrste dataførte ordboka i Noreg (*Norsk landbruksordbok* 1979) vart utarbeidd i nær tilknytning til vår avdeling, og *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* (begge 1986) vart utarbeidd og manusa dataførte ved instituttet. Revisjon og ajourføring av desse bøkene skjer sjølv sagt direkte i databasen. *Norsk Ordbok*-manus blir levert heilt trykkeferdig til forlaget - det siste heftet sett med fotosetjar.

Etter kvart har alle redaktørane fått sin PC. Men det har vist seg å vera langt lettare å få pengar til maskinar enn til menneskehjelp. Vi har ikkje brote skikkeleg gjennom muren og *forlangt* eksperthjelp til å velja programvare og utvikla det programmet vi i vår spesielle situasjon treng for å kunna nyttiggjera oss teknologien optimalt. Eg har inntrykk av at ordboksredaksjonane i dei andre nordiske landa ligg noko lenger framme, særleg då Island og Danmark. (Eit stikkord her er *GestorLEX*.) No vonar vi på eit nærare samarbeid, og at vi på vår side kan få dra nytte av pionerarbeidet som er gjort i grannelanda.

I mellomtida arbeider vi i det daglege ut frå det stadiet kvar einskild redaktør har nådd fram til. Redaktørane har dei dataførte delane av manuset inne på harddisken og søker etter mønster i liknande ord som er redigert. Ved søking kan vi òg få hjelp til effektiv konsekvenskontroll. Dermed sparer vi tid i redigeringa, det blir mindre av inkonsekvensar, og det er lettare å kontrollera at alle redigerer så likt råd er, når det gjeld det ordbokstekniske oppsettet. I fylgje Kolbjørn Heggstad - som er vår veteran i datamaskinell språkbehandling - er ein PC med eit godt tekstbehandlingsprogram ingen dårleg hjelpereiskap for ein ordboksredaktør (Heggstad 1991:8). Men føresetnaden er at vi utnyttar systemet *fullt ut* og ikkje slår oss til ro på eit visst nivå og dermed berre brukar ein flik av det hjelpeapparatet vi skulle ha tilgjengeleg i maskin- og programvare. Ei grundig innføring av ein språkinteressert dataekspert som forstod kva akkurat vår gruppe trong, ville sikkert resultert i ein del mindre underverk i det daglege meir tekniske ordboksarbeidet. - I samband med det førnemnde dokumentasjonsprosjektet får vi tilført ekspertise, som tvillaust etter kvart vil koma heile ordboksverket til gode.

Brukarane og edb

Noko vi kan gjera i ein overgangsfase, er å prøva alt no å ta vare på meir av det tankearbeidet som går føre seg i sorterings- og redigeringsfasen. Til no har mykje av dette berre forsvunne i det stille. Somme av oss redigerer noko romsleg og tek med mange sitat i fyrste manuskastet, for så å velja ut dei aller beste sitata seinare. Manuset blir nedskore før prenting, og det som blir stroke for ikkje å sprengja alle rammer, blir då borte for alltid. I datatida er det lett å ta vare på ein fylldigare versjon, slik at meir av sorterings- og tankearbeidet på komprimeringsstadiet kan koma til nytte for brukarar som måtte ynskja å gå djupare inn i materialet.

Dei dataførte delane av ordboksmanuset er sjølvstykke. Men det kan truleg setjast inn fleire kodar for å leggja til rette for meir allsidig søking, t.d. egne kodar for tradisjonsstoff, ordtak og fyndord m.m. Det trengst fleire inngangar til det verdfulle materialet som ofte har blitt liggjande låst og vanskeleg tilgjengeleg. Vi kan t.d. ta ordartiklane om preposisjonane og dei vanlege verba som *gje*, *gjera*, *gå*, *ha* og *koma*. I store ordbøker er kvar av desse artiklane ei avhandling for seg. Det er desse artiklane det tek det lengst tid å utarbeida, og dei inneheld mest verkeleg gjennomarbeidd stoff. Men det blir sjeldan slått opp i dei. No skulle desse avhandlingane ved hjelp av edb-teknologien kunna gjerast tilgjengelege på heilt nye måtar. Ein oppglødd kollega tok eingong sterkt i og sa at det som til no har vore eit stengt gravkammer, skal bli eit skattkammer, og ordsfattane skal hentast fram i lyset.

Bok eller skjerm

Eg har brukt ordet *anakronisme*, - eit heller negativt ord. Tidlegare hovudredaktør i *Norsk Ordbok*, Alf Hellevik, var då heller ikkje heilt nøgd med ordvalet mitt. Men spørsmålsteiknet etterpå gjev vel ein mistanke om at det kjem eit nektande svar på spørsmålet som er stilt.

Eg er ikkje åleine når eg trur at boka i god gammaldags forstand har ei framtid. Ikkje ein gong dei aller siste utgåvene av elektroniske lommebøker - som er lettare å bera med seg enn vanlege papireksempplar - ser eg på som verkelege konkurrentar. Det vil alltid finnast mange som ikkje støtt vil sitja og glo på ein flimrande skjerm, men heller vil la augo kvila på sider med rolege teikn i ei fint oppsett bok. Og vi vil vel helst ikkje ha det så travelt at vi støtt må velja det alternativet som gjev maksimal kvantitativ uttelling. Eg vonar dei maskinleselege og dei tradisjonelle informasjonskjeldene i trykte utgåver kan eksistera side om side. Kvar har sine føremoner. Dei maskinleselege vil kunna gje fleire variantar og fyldigare, oppdatert dokumentasjon til dei som treng særleg omfattande opplysningar, som vil ha informasjonen raskt og må ha med det nyaste nye. Teknikken vil når det trengst kunna gje hjelp til å dra ut og sortera på ein blunk materiale som vi etter tradisjonelle metodar ville bruka år til å få oversyn over. Men til tankedelen av redigeringarbeidet i tradisjonell leksikografi vil det alltid vera bruk for menneskehjernen. Heldigvis for alle oss som trivs med ordboksredigering.

Det er langt for oss i redaksjonen i *Norsk Ordbok* å sjå til endes i alfabetet, men vi lit på at det med hjelp av edb-teknologien i åra framover vil gå kortare tid mellom kvar gong vi tek eit nytt vakkert band av *Norsk Ordbok* i handa, og vonleg har vi mange med oss når vi gler oss over alt tilfanget som der er samla og utgreidd.

Notar

1. Lindroth meinte at det ideelle ville vera tre ordbøker, éi for bokmål, éi for det nynorske litteraturmålet og éi rein dialektordbok (Hellevik 1958:6).
2. Ivar Aasen gav ut *Det norske Folkesprogs Grammatikk* 1848 (*Norsk Grammatikk* 1864), *Ordbog over det norske Folkesprog* 1850 (*Norsk Ordbog* 1873), *Prøver af Landsmaalet i Norge* 1853.
3. Karl-Hampus Dahlstedt drøfter i fleire artiklar folkemålsord i høve til svensk riksspråk (Dahlstedt 1959 og Dahlstedt 1986) og siterer Sara Lidman: "Det är .. inte bara för att vara trogen mot miljön, som jag använder dialekten, utan jag strävar också medvetet att genom den vidga och berika det språk som jag skriver. I bygdemålet finner jag ofta uttryck för betydelser och betydelsenyanser, som jag saknar i riksspråket." (Dahlstedt

1959:107.) Men det store nasjonalordboksverket *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) og likeins *Ordbog over det danske sprog* (ODS) har restriktive, om enn *noko* flytande grenser med omsyn til folkemålsord. For at dialektord skal takast med, må dei vera brukte i kjende riksspråksskrifter i forteljande stil. Folkemålsord i dialektfarga dialog blir til vanleg ikkje tekne med. (Ekbo/Loman 1971:8; ODS 1918:XXIV.)

4. Dag Gundersen melde *Norsk Ordbok*, band I i *Maal og Minne* (Gundersen 1967:148,149). Han peikar m.a. på at ei lang redigeringstid vil koma til å skapa store problem for verket. Vurderinga av einskilde ord og ordtypar endrar seg raskt, særleg i eit ungt litteratur- og kulturmaal som nynorsken. Gundersen viser med fleire døme kor snøgt foraldningsprosessen i språkbruken set inn, og at redaksjonen difor stendig vil bli stilt overfor krav om språklege omvurderingar.

5. I *Ord & Sag* (1983 s. 38-47) utgjeve av *Institut for jysk sprog- og kulturforskning* skriv ordboksredaktør Viggo Sørensen at kulturelle samanhengar som går fram av ordboksmaterialet, ofte blir splitta opp av oppsettet i den tradisjonelle ordboka med alfabetiske oppslagsord. Opplysningane finst spreidde på ulike oppslagsord. Krysstilvisingar kan retta opp og syna samanhengar eit stykke på veg. Men tidsnauda - og ordboksoppsettet - hindrar redaktøren i å nytta materialet fullt ut og syna språk- og kulturhistoriske samanhengar slik han eller ho gjerne vil. "At redigere en ordbog er at sætte sig ikke bare mellem to, men midt imellem mange stole." (Sørensen 1983:39.)

6. "Grunnmanuskriptet" utarbeidd i 1930-åra er eit råmanuskript på om lag 13 500 maskinskrivne sider (brei marg og dobbel linjeavstand). Det er ei samanstøyping av ordtilfanget i eldre ordsamlingar og ordbøkene til Aasen og Ross, *Nynorsk etymologisk ordbok* av Alf Torp og også *noko* frå andre ordbøker (m.a. Steinar Schjøtt: *Norsk Ordbok* 1914). Alle definisjonar er overførte til nynorsk (1917-rettskrivinga).

Litteratur

Bokmålsordboka 1986. Oslo.

Bondevik, Jarle: *Studiar i det nynorske bibelmålet*. Doktoravhandling. Universitetet i Bergen 1986.

Bø, Reidar. 1989. Arbeidet med *Norsk Ordbok*. I: *Ord og mål. Festskrift til Magne Rommetveit*. 80-90. Oslo.

Bø, Reidar/Hageberg, Arnbjørg. 1990. Om normering i *Norsk Ordbok*. I: *Maal og Minne*: 79-84. Oslo.

Dahlstedt, Karl Hampus. 1959. Folkmål i rikssvensk prosadiktning. I: *Nysvenska Studier*: 106-168. Lund.

Dahlstedt, Karl Hampus. 1986. Dahlstedts hundra ord. Om folkemåls ord i svenskt riksspråk. I: *Språkvård* nr. 4, 5-16. Stockholm.

Ekbo, Sven/Loman, Bengt. 1971. *Vägledning till Svenska Akademiens ordbok*. Andra upplagan. Stockholm.

Gundersen, Dag. 1967. *Norsk Ordbok* Band I: A - doktrinær. I: *Maal og Minne*: 147-152. Oslo.

Heggstad, Kolbjørn. 1991. Datamaskinen, programvarer og leksikologi. I: *Lexikonord. Leksikografi i Norden*: 7-10. Oslo.

Hellevik, Alf. 1958. *Norsk Ordbok*, eit nasjonalt storverk. I: *Forskningsnytt*: 3. Oslo.

Hellevik, Alf. 1964. Meir om språkbruk og ordbøker. I: *Syn og Segn*: 169-174. Oslo.

Nes, Oddvar. 1988. Om normering i *Norsk Ordbok*. I: *Maal og Minne*: 129-143. Oslo.

Norsk landbruksordbok. 1979. Oslo.

Norsk Ordbok (NO). 1966-. Oslo.

- Norsk Riksmålsordbok* (NRO). 1937-1956. Oslo.
- Nynorskordboka*. 1986. Oslo.
- Ordbog over det danske Sprog* (ODS). 1919-1954. København.
- Ross, Hans. 1895. *Norsk Ordbog* 1895-1913. Christiania.
- Schjøtt, Steinar. 1914. *Norsk Ordbok*. Oslo
- Schweizerisches Idiotikon. Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache*. Bearbeitet von Friedrich Staub et al., 14 Bände. (1991 bis w). Frauenfeld (Verlag Huber) 1881-.
- Scottish National Dictionary* I-X, 1931-1976. Edinburgh.
- Skard, Sigmund. 1932. *Norsk Ordbok. Historie - Plan - Arbeidsskipnad*. Oslo.
- Svenska Akademiens ordbok* (SAOB). 1898-. Lund.
- Sørensen, Viggo. 1983. Det tager tid at afdække sammenhænge. Nogle betragtninger over redaktionstempo og kulturhistorisk forpligtelse. I: *Ord & Sag*: 38-47. Århus.
- Torp, Alf. 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.
- Tveitane, Matias. 1964. *Språkbruk, ord og ordbøker*. I: *Syn og Segn*: 162 -168. Oslo.
- Aasen, Ivar. 1873. *Norsk Ordbog*. Christiania.